

REPUBLIK PÅ SVENSKA

THOMAS DENK OCH JENNY ÅBERG

Sammanfattning

Sedan demokratins införande har frågan om monarkins avskaffande och övergång till republik aktualiserats regelbundet. Frågan är dock vilken form av republik som önskas mer preciserat. Vilken typ av presidentmakt önskas vid ett införande av republik? Detta kapitel undersöker vilka befogenheter som medborgarna önskar ge en president vid ett införande av republik. Analyserna visar att en stor andel saknar uppfattningar i frågan. Bland de svarande med uppfattningar finns det tre grupper. En grupp som endast vill ge presidenten representativa uppgifter, en annan grupp som också vill ge presidenten möjlighet att lämna förslag till riksdagen, och avslutningsvis en grupp som önskar ge presidenten mer omfattande befogenheter. Analyserna visar också att inställningen till presidentbefogenheter har samband, om än svaga, med inställning till införandet av republik, utbildningsnivå, politiskt intresse, demokratinöjdhet, vänster-höger-position och partisympatier. Sammantaget är det inget i analyserna som tyder på att det parlamentariska statsskicket skulle utmanas vid ett inrättande av republik.

Att all makt utgår från folket är grunden för det svenska statsskicket. Med principen som vägledning har svensk demokrati utformats med representativa val som en viktig del. En paradoxal avvikelse i vårt statsskick är dock att vi fortfarande har en monark som statschef. Även om monarken endast har symboliska uppgifter innebär det att uppdraget som landets statschef ärvt via blodsbånd. Paradoxen förstärks ytterligare av att de institutioner och aktörer som får sin legitimitet genom demokratiska val upprätthåller denna motsägelse. Ett alternativ till denna anomali, och som diskuterats återkommande, är att avskaffa monarkin och införa republik med folkvald president.

Vad som förenar republiker är att de har en president som statschef. I de flesta demokratiska republiker är presidenten direktvald, men det förekommer också att presidenter utses i indirekta val (Anckar, 2018; Sartori, 1997). Utöver hur presidenten utses finns det också betydande skillnader i vilka befogenheter som presidenter har i statsskicket. I en del republiker har presidenten framför allt en representativ roll med ceremoniella och symboliska uppgifter, medan presidenten i andra republiker har betydande befogenheter som att utse och avskeda regeringen, stoppa beslut från parlamentet och fatta egna beslut. Det är därför inte självklart vilka befogenheter som en president skulle ha om republik införs i Sverige, vilket är utgångspunkten för detta kapitel.

Vilka befogenheter önskar medborgarna att en president skulle få vid ett införande av republik? Även om förslaget att införa republik återkommit i diskussioner under lång tid har frågan om hur en svensk republik skulle utformas sällan diskuterats. Diskussionen har istället fokuserat på om vi ska bevara av monarkin eller införa republik. Inte minst principiella argument för alternativen har dominerat diskussionerna snarare än vilken roll som en framtida president skulle ha. Vi vet därför lite om vilken form av presidentmakt som önskas vid införandet av republik.

Frågan om presidentens befogenheter aktualiserar grundläggande frågor om maktfördelning mellan parlament (riksdagen) och statschefen. Sverige har sedan 1917 haft ett parlamentariskt statsskick. Grunden i detta statsskick är att riksdagen utser regeringen och kan även avsätta regeringen. Regeringen är därmed beroende av riksdagens förtroende för sin tillkomst och fortlevnad. Det är också riksdagen som beslutar om lagar och statsbudgeten. Statschefens roll i parlamentariska system är begränsad oavsett om det gäller monarki eller republik (Bergman, 2022; Sartori, 1997). Beroende på vilka befogenheter som skulle tilldelas presidenten skulle dock införandet av republik kunna innebära att parlamentarism ersätts med presidentstyre.

Frågor om presidentens befogenheter handlar emellertid inte enbart om parlamentarismens framtid. En framträdande forskningsidé är att demokratier med starka presidenter har större risk för sammanbrott än parlamentariska demokratier (Hicken m.fl., 2022; Linz, 1994). I litteraturen anges tre anledningar till presidentmaktens negativa konsekvenser för demokratins utveckling. Den första förklaringen är att dödlägen kan uppstå om presidenten och parlamentet har olika ideologiska bakgrund. Dessa dödlägen kan skapa handlingsförlamning och instabilitet som undergräver legitimiteten för det demokratiska systemet. Den andra förklaringen utgår från att presidenter i flera fall väljs med fasta mandatperioder och med begränsade möjligheter till återval. Det ger presidenten motiv att snabbt genomdriva sin politik, vilket kan skapa politiska motsättningar som ger politisk instabilitet. Den tredje anledningen är att presidentval är ett nollsummespel där vinnaren får allt och förloraren ingenting. Detta kan ge den förlorande kandidaten skäl till att använda icke-demokratiska metoder för att neutralisera valets utgång eller få maktposition (Karvonen, 2003; Linz, 1994).

Medborgarna mellan monarki och republik

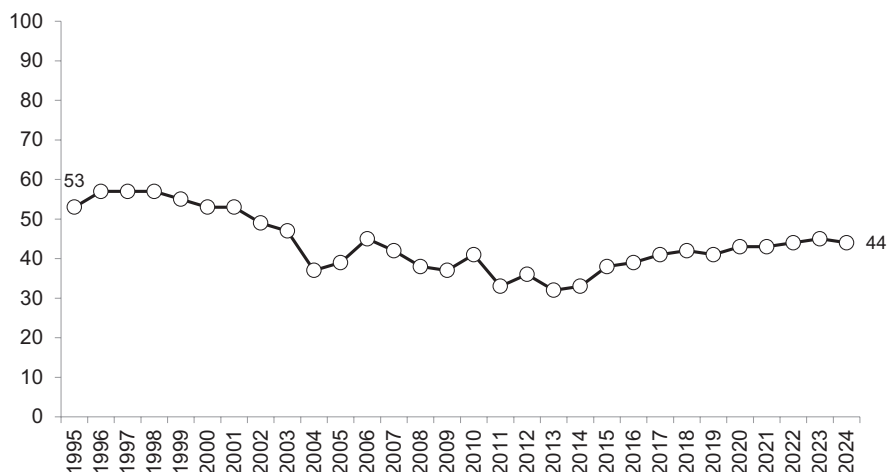
Medborgarnas inställning till monarki och republik har undersökts vid flera tillfällen under en längre period i de nationella SOM-undersökningarna (Andersson, 2022, 2023; SOM-institutet, 2024). Studier om medborgarnas uppfattningar om monarki och republik har framför allt fokuserat på tre frågor. För det första har studier undersökt medborgarnas inställning till att bevara eller avskaffa monarkin. Av studierna framgår att det under en längre period varit en stabil andel över 50 procent som önskat behålla monarkin. Sedan 2009 har andelen varierat mellan

60 procent (2010) och 52 procent (2013 och 2019). Motsvarande andel var 56 procent i 2024 års nationella SOM-undersökning.

För det andra har studier analyserat vad medborgarna tycker om förslaget att införa republik. Under den period som frågan har ingått i de nationella SOM-undersökningarna har det varit en mindre andel som har ansett att detta är ett mycket eller ganska bra förslag. Lägst var andelen 1999 då 10 procent ansåg att det var ett bra förslag, medan den högsta andelen (19 procent) rapporterades för 2011 och 2013. I 2024 års nationella SOM-undersökning var det 11 procent som såg införandet av en republik som ett bra förslag.

Den tredje frågan har fokuserat på medborgarnas förtroende för kungahuset som samhällsinstitution. Mellan åren 1995–2001 låg andelen som uppgav stort eller ganska stort förtroende för kungahuset stabilt över 50 procent, vilket framgår av figur 1. Förtroendet sjönk därefter till 37 procent år 2004. Det fluktuerade sedan under några år innan det återigen började att minska till den lägsta andelen i tidserien (32 procent). Efter denna bottennotering sker en stegvis återhämtning av förtroende till omkring 45 procent. I den nationella SOM-undersökningen 2024 uppgår andelen med förtroende för kungahuset till 44 procent, medan 36 procent uppger att de hade ganska litet eller mycket litet förtroende för kungahuset. Andelen som varken hade stort eller litet förtroende var nästan 21 procent.

Figur 1 Förtroende för kungahuset, 1995–2024 (procent)

Kommentar: Frågan löd *Hur stort förtroende har du för det sätt på vilket följande institutioner och grupper sköter sitt arbete? Kungahuset*. Svarsalternativen löd *Mycket stort förtroende*, *Ganska stort förtroende*, *Varken stort eller litet förtroende*, *Ganska litet förtroende* samt *Mycket litet förtroende*. Resultaten avser andel som svarat *Mycket* eller *Ganska stort förtroende*. Procentbasen utgörs av dem som besvarat respektive fråga.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1995–2024.

En frågeställning som återkommer i studier är om det finns skillnader i inställningen till monarki och republiker mellan grupper (Andersson, 2022, 2023; SOM-institutet, 2024). Översiktligt har studier konstaterat att stödet för att bevara monarkin är starkast hos kvinnor, äldre, lågutbildade, boende på landsbygden, samt hos de som har ideologisk hemvist till höger på vänster-högerskalan. Förtroendet för monarkin följer liknande mönster, medan förslaget att införa republik har starkast stöd hos boende i storstäderna och de som placerar sig vänster ut på vänster-högerskalan. Till detta finns det också skillnader mellan partisympatisörer. Exempelvis är de som sympatiserar med Vänsterpartiet kritiska till att bevara monarkin, medan monarkins stöd är starkast hos sympatisörer till Kristdemokraterna, Centerpartiet, Moderaterna och Liberalerna. Det finns också ett relativt solitt stöd bland de som sympatiserar med Socialdemokraterna och Sverigedemokraterna.

Även om det finns skillnader mellan grupper är den sammantagna slutsatsen från tidigare studier att det finns ett starkt stöd för monarkins bevarande och högt förtroende för kungahuset som samhällsinstitution. Monarkin framstår som väl förankrad hos medborgarna och utmanas inte i den allmänna opinionen av republikanska alternativ. Samtidigt har förslagen att avskaffa monarkin och införa republik stöd hos en begränsad minoritet. Vad som inte framgår, och som är fokus för detta kapitel, är vilken form av republik som medborgarna ser som alternativ till monarkin. Presidenter i republiker har olika uppgifter och befogenheter, vilket gör att det finns flera alternativa roller för presidenten i en förmodad svensk republik.

Presidentens befogenheter

Presidenters befogenheter i demokratiska republiker varierar beroende på styrelseform (Sartori, 1997; Siaroff, 2003; Shugart & Carey, 1992). I *parlamentariska republiker* är presidenten inte direktvald och har främst representativa befogenheter. Det är parlamentet som utser och avsätter regeringen. Det är också parlamentet som beslutar om lagar utan möjlighet för presidenten att förhindra lagförslag eller upphäva beslut av parlamentet. Presidenten har även begränsade möjligheter att upplösa parlamentet och utlysa val under vissa förhållanden. Exempel på parlamentariska republiker är Italien och Tyskland.

I *presidentstyrda republiker* har presidenten betydligt mer omfattande befogenheter. Presidenten utser regeringen och kan avsätta regeringen eller minister. Inte sällan är presidenten i dessa system inte enbart statschef utan även regeringschef. Till dessa befogenheter kommer möjligheten att förhindra eller upphäva beslut av parlamentet. Inom en del politikområden har presidenten ännu starkare befogenheter och självständighet, exempelvis utrikespolitiken. Under vissa förutsättningar kan presidenten även styra genom presidentdekret. Däremot brukar inte presidenter i presidentstyre ha möjlighet att upplösa parlamentet och utlysa nyval. Denna befogenhet brukar sällan tilldelas presidenter i system som bygger på maktindelning för att säkerställa parlamentets självständighet i förhållande till presidenten. Av samma

skäl är presidenter i presidentstyre direktvalda med fastställda mandatperioder och kan inte avsättas av parlamentet av politiska skäl. Denna form av republik återfinns bland annat i Brasilien och USA.

Utöver parlamentariska och presidentstyrda republiker finns det statsskick som blandar egenskaper för dessa. I dessa statsskick, som benämns som *semi-presidentiella republiker*, är presidenten direktvald och utser premiärministern. Parlamentet kan inte avsätta presidenten, men däremot regeringen. Presidentens befogenheter varierar kraftigt mellan olika semi-presidentiella länder och forskningslitteraturen brukar därför skilja mellan *premiärministerbetonade* och *presidentbetonade system* (Ekman m.fl., 2023; Shugart, 2005; Åberg & Denk, 2024). De premiärministerbetonade systemen har likheter med det parlamentariska systemet. Presidenten har befogenheter att föreslå regeringschef medan parlamentet kan utse och avsätta regeringen. Det innebär att regeringens överlevnad vilar på parlamentarisk förankring. Presidentbetonade system har mer likheter med presidentstyre än parlamentariska system. I dessa system har både presidenten och parlamentet befogenheter till att avsätta regeringen. Med en regering som både utses och vilar på presidentens stöd tenderar de presidentbetonade systemen att centreras mer kring presidenten (Shugart, 2005). Sri Lanka är ett bra exempel på presidentbetonat system, medan Frankrike illustrerar ett premiärministerbetonat system.

Frågan om att avskaffa monarki och införa republik handlar inte enbart om att införa rollen som president. Det handlar också om vilka befogenheter som presidenten skulle ha om republiken infördes. Det är inte självklart vilka dessa befogenheter skulle vara eftersom presidentens befogenheter varierar mellan statsskick. Beroende på vilka befogenheter som presidenten skulle tilldelas förändras också riksdagens roll. Med en parlamentarisk republik skulle riksdagen ha samma funktioner som idag. Däremot skulle riksdagen få mindre betydelse om presidentstyre eller semi-presidentialism införs. Frågor om befogenheter för presidenten vid ett införande av republik blir därför också en fråga om parlamentarismens framtid i republiken.

Uppfattningar om presidentbefogenheter

Vilka åsikter har medborgarna om vilka befogenheter som en president skulle ha om en republik skulle införas i Sverige? Tabell 1 sammanfattar hur respondenter har svarat om sju typer av befogenheter som presidenter i andra länder har beroende på statsskick. Vad som utmärker svaren är, för det första, att en relativt stor andel uppger att de inte har någon uppfattning i respektive fråga. Andelen utan uppfattning är som lägst 32 procent (representera landet) och som högst 40 procent (besluta om utrikespolitik). En majoritet av de svarande (53 procent) uppger dock uppfattningar i minst sex frågor.¹ Det är 47 procent som har uppfattningar i samtliga frågor, medan 29 procent saknar uppfattning i alla frågor. Denna avsaknad av uppfattning kan reflektera både att frågan inte är aktuell liksom att konstitutionella frågor är komplexa. Det är mångdimensionella frågor och kon-

sekvenserna av ställningstaganden i dem kan vara svåra att överblicka (Oscarsson, 1999). Samtidigt är diskussionen om utformningen av presidentens roll i en möjlig republik begränsad. Frågan om monarkins framtid eller införandet av republik är i nuläget inte föremål för omfattande opinionsbildning. Än mindre diskuteras presidentens befogenheter efter ett eventuellt införande av republik. Avsaknaden av opinionsbildning kan också begränsa medborgarnas medvetenhet om frågan och om olika alternativ.

Tabell 1 Uppfattningar om presidentbefogenheter, 2024 (procent, balansmätt)

	Bör ha befogenhet	Bör inte ha befogenhet	Ingen uppfattning	Balans-mätt	Antal svarande
Att utse en statsminister	17	44	39	-28	1 700
Att kunna upphäva riksdagsbeslut	7	58	35	-50	1 696
Att utlysa extraval	23	38	39	-16	1 682
Representera landet	62	7	32	+55	1 700
Att avskeda statsminister	13	49	39	-36	1 684
Att besluta om utrikespolitik	13	47	40	-34	1 685
Att lämna lagförslag till riksdagen	42	21	37	+21	1 685

Kommentar: Frågan löd *En del personer anser att man bör avskaffa monarkin och införa republik i Sverige och en del anser att vi bör behålla monarkin. Om Sverige skulle införa republik och ersätta kungen med en folkväld president, vilka befogenheter tycker du att presidenten då skulle ha?* Svarsalternativen var *Bör ha befogenhet*, *Bör inte ha befogenhet*, *Ingen uppfattning*. Procentbasen utgör de som besvarat frågan. Balansmätt anger andel som anser att presidenten bör ha befogenheten minus andel som anser att presidenten inte ska ha befogenheten. Mättet varierar mellan -100 (alla anser att presidenten inte bör ha befogenheten) och +100 (alla anser att presidenten bör ha befogenheten).

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2024.

Vilka har en uppfattning? Att ha en uppfattning är vanligare hos dem som anser att införandet av republik är ett bra förslag och dem som förespråkar avskaffandet av monarki. Det finns också skillnader i förekomst av uppfattningar mellan olika socio-demografiska grupper. Män har en åsikt i fler frågor än kvinnor, samtidigt som yngre har uppfattningar i färre frågor än äldre. Det finns också ett positivt samband mellan utbildningsnivå och förekomsten av uppfattningar. Vålutbildade tenderar att ha uppfattningar i fler frågor än lågutbildade. Till detta kommer skillnader kopplade till politiska faktorer. Personer som är politiskt intresserade har uppfattningar i fler frågor än de som är mindre intresserade. Även de som ser sig som anhängare av politiskt parti har uppfattningar i fler frågor, vilket också gäller de som är nöjda med hur demokratin fungerar.² Det finns inga skillnader i förekomst av uppfattning mellan ideologisk placering på vänster-högerskalan, men däremot ett svagt samband mellan partisympati och förekomst av uppfattningar.

Anhängare till Centerpartiet, Vänsterpartiet, Liberalerna och Miljöpartiet tenderar att uppges uppfattningar i flera frågor än de som sympatiserar med Sverigedemokraterna, Kristdemokraterna och Moderaterna.³

Vilka befogenheter ska en president ha? Som framgår av balansmåttan är andelen av de svarande som anser att en president bör representera landet och kunna lämna lagförslag till riksdagen högre än andelen som anser att en president inte bör ha dessa befogenheter. Det är en majoritet (62 procent) som anser att presidenten bör representera landet, medan det är drygt 42 procent som anser att en president bör kunna lämna lagförslag till riksdagen. För de andra befogenheterna är andelen som anser att presidenten bör ha befogenheten under 25 procent. Det största motståndet finns för att ge presidenten befogenhet att upphäva riksdagsbeslut (58 procent). Den här befogenheten skulle innebära att presidenten har vetorätt, vilket brukar förekomma i statsskick med starkare presidenter (Sartori, 1997). Det är endast sju procent av de svarande som anser att presidenten skulle ha denna befogenhet i Sverige. Det finns även en relativt stor andel som anser att presidenten inte bör kunna avskeda statsministern (49 procent), besluta om utrikespolitik (47 procent) eller utse statsminister (44 procent). Detta är också befogenheter som är relaterade till statsskick med starka presidenter.

Sammantaget saknar en betydande andel av de svarande uppfattningar om vilka befogenheter som en president bör ha, men det finns – med undantag för att representera landet och lämna lagförslag till riksdagen – en större andel som önskar ge presidenten en mer avgränsad roll än som förespråkar president med omfattande befogenheter. De befogenheter som en majoritet önskar att en president skulle ha hotar inte det parlamentariska statsskicket. Att representera landet är en symbolisk och ceremoniell uppgift, och möjligheten att lämna lagförslag upphäver inte riksdagens uppgift att fatta beslut om lagar.

Dimensioner i uppfattningar om presidentbefogenheter

De svarandes uppfattningar om presidentens befogenheter bildar ett antal olika kombinationer där ytterlägena är mest ovanliga: Det är en liten andel (nio procent) som anser att presidenten inte skulle ha några av de föreslagna befogenheterna och en ännu mindre andel (sju procent) som anser att presidenten skulle ha samtliga befogenheter. Median för alla svarande är två av de föreslagna befogenheterna, medan medelvärdet är drygt fyra befogenheter (4,3 i medelvärde). Det är tre kombinationer av befogenheter som förespråkas av minst procent fem procent av dem som har en uppfattning. Den kombinationen av uppfattningar med högst andel (20 procent) är att presidenten endast ska representera landet. Även att presidenten ska representera landet och utse statsminister har relativt hög andel (19 procent). Den tredje vanligaste kombinationen består av att presidenten ska representera landet, samt utse och avskeda statsministern (nio procent).

Utgör uppfattningar om presidentmakt en sammanhållen åsiktsdimension? Förvisso indikerar ett enkelt reliabilitetsmått att frågorna korrelerar starkt med en dimension som adderar ihop svaren på frågorna (Cronbach's alpha: 0,77), men utfallet av en faktoranalys är två dimensioner. En dimension handlar om befogenheterna att representera landet och lämna lagförslag till riksdagen, medan den andra dimensionen består av de övriga befogenheterna. Översiktligt består en dimension av befogenheter som inte skulle ge presidenten möjligheter att påverka riksdagens beslutsfattande, regeringens sammansättning eller överlevnad. Den andra dimensionen utgörs däremot av befogenheter som skulle ge presidenten inflytande över flera processer som riksdagen eller regeringen har i nuläget.

En klusteranalys ger ytterligare information om hur de svarande kombinerar olika åsikter om befogenheter (tabell 2). Enligt klusteranalysen finns det tre grupper av svarande som kombinerar åsikter om presidentens befogenheter på olika sätt. I den första gruppen (32 procent av de svarande) återfinns de som anser att presidenten skulle ha flera befogenheter, vilket skulle införa en form av *presidentstyre*. De som tillhör gruppen tycker i genomsnitt att presidenten ska ha fem befogenheter. Det är också fem befogenheter som har stöd av en majoritet i gruppen: utse statsminister, utlysa extraval, representera landet, avskeda statsminister och lämna lagförslag till riksdagen. En betydande minoritet av gruppen anser att presidenten också ska kunna upphäva riksdagsbeslut eller besluta om utrikespolitik. Detta är befogenheter som skulle upphäva det parlamentariska styrelseskicket om de skulle tilldelas en president. Regeringen skulle inte längre vara uteslutande beroende av riksdagens stöd för att utses eller överleva. Riksdagens självständighet skulle begränsas genom att riksdagens fortlevnad skulle vara beroende av presidentens möjlighet att utlysa extraval. Med vetorätt (möjligheten att upphäva riksdagsbeslut) och möjlighet att besluta om utrikespolitik skulle riksdagens självständighet begränsas ytterligare.

Det andra klustret har högst andel av svarande med uppfattningar (38 procent). De som tillhör detta kluster anser att en president skulle representera landet och lämna lagförslag till riksdagen. Andelen som förespråkar dessa befogenheter i klustret uppgår till över 90 procent. Även om en minoritet inom gruppen stödjer att presidenten skulle kunna utlysa nyval eller besluta om utrikespolitik utmärks gruppen av att den förespråkar färre befogenheter än den första gruppen och att de två vanligaste befogenheterna inte upphäver det parlamentariska statsskicket. Även om presidenten har möjlighet att lämna lagförslag till riksdagen är det riksdagen som beslutar om förslag och regeringen skulle fortsatt vara beroende av riksdagens stöd. Detta motsvarar en *parlamentarisk president*.

I det tredje klustret, som består av 30 procent av alla svarande, finns de som menar att en president endast ska ges representativa funktioner eller inga befogenheter alls. I gruppen ingår också de som önskar att presidenten inte ska ha någon av de föreslagna befogenheterna. Det är 31 procent av gruppen som förespråkade att presidenten inte skulle tilldelas någon av de föreslagna befogenheterna. Det medför att andelen i gruppen som förespråkar att presidenten skulle ges befogenheten att

representera landet är mindre än andelen i de två andra grupperna, men utgör en majoritet av gruppen (68 procent). Förenklat skulle presidenten med denna befogenhet ersätta monarken och endast tilldelas representativa eller ceremoniella uppgifter. Detta skulle innebära ett fortsatt parlamentariskt styresskick om än med en vald president. Sammantaget är det en *ceremoniell president* som gruppen föredrar.

Tabell 2 Kluster av uppfattningar, 2024 (klusteranalys)

	Kluster 1 President- styre	Kluster 2 Parlamentarisk president	Kluster 3 Ceremoniell president	Totalt
Att utse en statsminister	83	0	0	27
Att kunna upphäva riksdagsbeslut	34	0	0	11
Att utlysa extraval	64	37	0	35
Representera landet	96	97	68	88
Att avskeda statsminister	62	1	0	20
Att besluta om utrikespolitik	44	15	0	20
Att lämna lagförslag till riksdagen	84	92	0	62
Median antal befogenheter	4	2	1	2
Medelvärde antal befogenheter (Standardavvikelse)	4,7 (1,57)	2,4 (0,64)	0,7 (0,47)	2,6 (1,87)
Andel (%)	32	38	30	100
Antal svarande	253	295	236	784

Kommentar: Silhouette measure of cohesion and separation är 0,40. Klusteranalysen är genomförd med tvåstegsmetoden. Andel avser svarande inom respektive kluster som anger att en president bör ha befogenheten. Andel över 50 procent är markerad i fetstil. Frågorna och deras svarsalternativ presenteras i tabell 1.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2024.

Uppfattningar om presidentbefogenheter och inställning till monarki

Finns det samband mellan inställning till monarki och åsikter om vilka befogenheter en president skulle ha vid införandet av republik? Som framgår av tabell 3 varierar svaret på frågan beroende på hur inställning till monarki undersöks. I den nationella SOM-undersökningen ingår två frågor om individernas inställning till monarki. Den första frågan handlar om inställningen till att behålla eller avskaffa monarkin. Om den här frågan används finns det inget statistiskt signifikant samband med vilket kluster av presidentåsikter som individen tillhör. Frågan om de svarandes inställning till att införa republik har däremot ett signifikant samband. De som anser att förslaget att införa republik är ett mycket eller ganska bra förslag tenderar i större uträkning förespråka presidentstyre där de svarande är beredda att ge flera befogenheter till presidenten som skulle innebära att det parlamentariska

styresskicket upphör. På motsvarande sätt önskar de som är mer skeptiska till att införa republik en parlamentarisk president (kluster två) eller ceremoniell president (kluster tre). Sammantaget ser det ut som inställning till monarki saknar betydelse för inställningen till vilka befogenheter en president bör få, medan inställning till införandet av en republik har betydelse för inställning till presidentens befogenheter.

Tabell 3 *Inställning till republik/monarki och befogenheter för president, 2024 (procent och korrelation)*

	Kluster 1	Kluster 2	Kluster 3	Totalt	Antal svar	Samband
Inställning till monarki						
Behålla monarki	31	38	31	100	150	0,014 (0,778)
Ingen åsikt	38	33	29	100	183	
Avskaffa monarki	27	43	29	100	449	
Förslag att införa republik						
Ganska dåligt/Mycket dåligt förslag	27	40	33	100	520	-0,199 (0,000)
Varken bra eller dåligt förslag	39	39	23	100	130	
Mycket bra/Ganska bra förslag	43	29	28	100	120	

Kommentar: Frågorna löd *Tycker du att Sverige ska behålla eller avskaffa monarkin? samt Nedan finns ett antal förslag som förekommit i den politiska debatten. Vilket är din åsikt om varit och ett av dem? Införa republik med vald president.* Svarsalternativen för den första frågan var *Behålla monarkin, Avskaffa monarkin, Ingen åsikt.* För den andra frågan var svarsalternativen *Mycket bra förslag, Ganska bra förslag, Varken bra eller dåligt förslag, Ganska dåligt förslag, Mycket dåligt förslag.* I tabellen är positiva respektive negativa svar sammanslagna. Tabellen anger andel i respektive kluster. Konstruktionen av kluster framgår av tabell 2. Sambandsmåttet är gamma, som varierar mellan -1 och +1. I parentes anges signifikansnivåer och resultat med signifikansnivå på 0,05 eller lägre är markerade i fetstil. Signifikansnivåerna är beräknade med approximativt T-test.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2024.

Skilnader i uppfattningar mellan grupper

Även när det gäller samband mellan individernas bakgrund och inställning till befogenheter för presidenten finns mixade resultat, vilket framgår av tabell 4. Det finns inga statistiskt säkerställda skillnader i klustertillhörighet och kön, ålder eller styrka av partiidentifikation. Däremot finns det positivt samband mellan utbildning och klustertillhörighet. De som har högre utbildning tenderar i större utsträckning tillhöra kluster som förespråkar begränsade presidentbefogenheter, medan de med lägre utbildning har starkare koppling till det första kluster som är mer positiva till att ge presidenten fler befogenheter. Motsvarande samband finns även för nöjdhet med hur demokratin fungerar. De som är nöjda med hur demokratin fungerar i Sverige förespråkar en president med begränsade befogenheter.

**Tabell 4 Bakgrundsfaktorer och inställning till presidentbefogenheter, 2024
(procent och korrelation)**

	Kluster 1	Kluster 2	Kluster 3	Totalt	Antal svar	Samband
Kön						
Kvinna	30	45	25	100	375	0,065
Man	34	31	35	100	401	(0,261)
Ålder						
16–29 år	32	53	16	100	108	0,080
30–49 år	35	37	28	100	231	(0,066)
50–64 år	26	39	35	100	206	
65+ år	36	30	34	100	239	
Utbildning						
Låg	40	39	21	100	(72)	0,120
Medellåg	34	37	29	100	323	(0,009)
Medelhög	37	34	29	100	137	
Hög	28	39	34	100	343	
Nöjdhet med demokrati						
Inte alls nöjd	55	17	29	100	(42)	0,166
Inte särskild nöjd	38	35	26	100	144	(0,002)
Ganska nöjd	31	40	30	100	464	
Mycket nöjd	25	37	38	100	120	
Politiskt intresse						
Inte alls intresserad	50	32	18	100	(38)	0,148
Inte särskilt intresserad	34	40	26	100	212	(0,002)
Ganska intresserad	31	39	30	100	346	
Mycket intresserad	28	33	39	100	178	
Vänster-höger position						
Klart till vänster	21	48	31	100	110	-0,129
Något till vänster	25	41	34	100	205	(0,002)
Varken till vänster eller till höger	37	36	28	100	169	
Något till höger	34	34	31	100	207	
Klart till höger	46	31	24	100	(85)	
Övertygad anhängare av parti						
Nej	32	37	31	100	288	-0,011
Ja, något övertygad	32	39	29	100	338	0,837
Ja, mycket övertygad	35	32	33	100	127	
Partisynpat						
Vänsterpartiet	13	60	27	100	(60)	0,198
Socialdemokratierna	32	36	32	100	245	(0,000)
Centerpartiet	18	50	32	100	(60)	
Liberalerna	36	39	26	100	(31)	
Moderaterna	31	38	31	100	156	
Kristdemokraterna	40	20	40	100	(20)	
Miljöpartiet	21	41	39	100	(44)	
Sverigedemokraterna	58	20	22	100	(86)	

Kommentar: Tabellen anger andel i respektive kluster, vars konstruktioner framgår av tabell 2. Sambandsmått är gamma, som varierar mellan -1 och +1, för alla bakgrundsvariabler förutom för partisynpat, vars samband mäts med Cramer's V som varierar mellan 0 och 1. I parentes anges signifikansnivåer, som beräknas med approximativt T-test för gamma och Chi2-test för Cramer's V. Resultat vars signifikansnivå är 0,05 eller lägre är markerade i fetstil. Andel för grupp med färre än 100 svarande ska tolkas med stor försiktighet. Dessa är markerade med parentes för antal svarande i tabellen.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2024.

De som är missnöjda med hur demokratin fungerar är mer positiva till en president med mer befogenheter. Samma mönster återfinns mellan politiskt intresse och inställning till presidentens befogenheter. Politiskt intresserade anser i mindre utsträckning än de politiskt ointresserade att presidenten skulle ha betydande befogenheter. De politiskt intresserade förespråkar i större utsträckning begränsade befogenheter för presidenten. När det gäller vänster-höger-position har tidigare studier konstaterat att de som placerar sig vänster ut på skalan i större utsträckning förespråkar avskaffande av monarkin, medan stödet för bevarande av monarki är starkare hos de med högerposition (Andersson, 2022, 2023). När det gäller inställningen till presidentbefogenheter finns det dock ett positivt samband som innebär att de med högerposition förespråkar en president med omfattande befogenheter i större utsträckning än de med vänsterposition. Avslutningsvis finns det även skillnader mellan partiernas sympatisörer och inställning till befogenheter för president. Sympatisörer till Socialdemokraterna respektive Moderaterna fördelas relativt jämnt mellan de tre klustren. Däremot förespråkar sympatisörerna för Sverigedemokraterna i större utsträckning presidentstyre. För de övriga partierna är antalet svarande för få för analys.

En president för Sverige

Den övergripande slutsatsen från denna studie är att om en republik skulle införas i Sverige skulle svenskarna stödja att presidenten får begränsade befogenheter. Republik på svenska står i nuläget för ett fortsatt parlamentariskt styre med en president istället för en monark. Inget av de förslag som utmanar grunderna i det parlamentariska statsskicket får stöd av en majoritet av de svarande. Förenklat skulle majoritetens förslag innebära att den nuvarande monarken skulle ersättas med en president utan någon markant omfördelning av befogenheter mellan riksdagen och statschefen. I nuläget är det inte enbart monarkin som sitter säkert på tronen utan också det parlamentariska statsskicket.

Ett annat utmärkande resultat i undersökningen är den relativt höga andel som uppger att de saknar uppfattning i frågan. Detta antyder att frågan om presidentens befogenheter i en eventuell framtida republik inte engagerar svenskar i någon större utsträckning. Det öppnar också för att förändringar i frågan om republik och presidentens befogenheter skulle kunna bli mer central i opinionsbildningen och på den politiska agendan.

Det finns ändå en del skillnader mellan olika gruppers syn på vilka befogenheter en president borde få. De som stödjer förslaget att införa en republik önskar en president med fler befogenheter än de som inte stödjer förslaget. Även lågutbildade, de som är missnöjda med hur svensk demokrati fungerar, de politiskt ointresserade och de som placerar sig ideologiskt till vänster förespråkar en president med fler befogenheter än andra grupper. Skillnaderna mellan grupper är dock måttliga och

ska inte överdrivas. I nuläget framstår frågan om presidentbefogenheter inte som en djupgående konfliktdimension bland svenskarna.

Även om slutsatser utifrån en undersökning ska formuleras med försiktighet ger resultaten en bild av medborgarnas inställning till presidentmakt innan frågan har blivit partipolitisk polariserad. Undersökningen ger därför en jämförelsepunkt för senare studier av stabiliteten i inställningarna eller hur kommande partipolitiska opinionsbildningar påverkar inställningen. Det gäller inte minst huruvida andelen som saknar inställning förändras och medborgarna blir mer mobiliserade i frågan. Till detta kommer också om grunden för uppfattningarna förändras över tid. Exempelvis verkar det nu finnas ett missnöje med hur demokratin fungerar som bland annat driver önskan om presidentstyre. Frågan är om det med tiden utvecklas ställningstaganden som är mer principiellt grundade om republikens uppbyggnad eller om det är omdömen om det demokratiska systemet som driver fram opinioner om republik och dess utformning.

Noter

- ¹ Det finns starka korrelationer mellan förekomst av uppfattning om de olika befogenheterna. Ett enkelt reliabilitetsmått indikerar att förekomsten av uppfattningar korrelerar starkt med ett additivt index som summer antalet befogenheter som individer har uppfattningar om (Cronbach's alpha: 0,96). Även resultatet av en faktoranalys indikerar att förekomsten av uppfattningar kan betraktas som en dimension, som fångar in nästan 82 procent av variationen hos frågorna och med starka faktorladdningar mellan 0,89 och 0,92 för frågorna.
- ² Korrelationen mellan bakgrundsvariablerna och antalet frågor som individerna har uppfattning om är följande: förslaget att införa republik (0,086), behålla monarkin (-0,079), kön (0,187), ålder (0,106), utbildning (0,192), politiskt intresse (0,223), partiidentifikation (0,223), och nöjdhet med demokratin (0,128). Korrelationerna indikeras av gamma-koefficienter, som kan variera mellan +1 och -1. Samtliga redovisade koefficienter är signifikanta ($p \leq 0,05$). Antalet personer i analyserna varierar mellan 1 554 och 1 653.
- ³ Sambandet mellan partisympatier och förekomst av uppfattningar motsvarar $\eta^2=0,114$ (signifikansnivå = 0,009). Eta-koefficienten varierar mellan 0 och 1. I analysen ingår 1 436 personer. Medelvärde för antal uppfattningar per parti är följande: Vänsterpartiet (5,04), Centerpartiet (5,32), Liberalerna (4,93), Miljöpartiet (4,67), Moderaterna (4,40), Socialdemokraterna (4,33), Kristdemokraterna (4,18) och Sverigedemokraterna (3,99). Antalet svarande för Liberalerna ($n=55$) respektive Kristdemokraterna ($n=50$) är alltför låga för att ge säkra skattningar.

Referenser

- Ankar, C. (2018). Are Powerful Presidents Always Popularly Elected? Implications for Separating Semi-Presidentialism from Parliamentarism. *Democratization*, 26(2), 327–342.
- Andersson, U. (2022). Länge leve monarkin? I U. Andersson, H. Oscarsson, B. Rönnerstrand & N. Theorin (Red.), *Du sköra nya värld* (s. 45–60). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Andersson, U. (2023). Kungen sitter säkert på tronen – men kronprissans är mest populär. I U. Andersson, P. Öhberg, A. Carlander, J. Martinsson & N. Theorin (Red.), *Ovisshetens tid* (s. 109–126). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Bergman, T. (2022). Parlamentarism. I I. Mattson & O. Peterson (Red.), *Svensk författningspolitik* (s.169–190). Lund: Studentlitteratur.
- Ekman, J., Linde, J., & Sedelius, T. (2023). *Demokratiseringsprocesser: Nya perspektiv och utmaningar*. Lund: Studentlitteratur.
- Hicken, A., Baltz, S., & Vasselai, F. (2022): Political Institutions and Democracy. I M. Coppedge, A. B. Edgell, C. H. Knutsen & S. I. Lindberg (Red.), *Why Democracies Develop and Decline* (s. 161–184). Cambridge: Cambridge University Press.
- Karvonen, L. (2003). *Statsskick: Att bygga demokrati*. Stockholm: SNS Förlag.
- Linz, J. J. (1994). Presidential or Parliamentary Democracy: Does it Make a Difference? I J. J. Linz & A. Valenzuela (Red.), *The Failure of Presidential Democracy* (s. 3–87). Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Oscarsson, H. (1999). *Demokratiopinioner. Demokratiutredningens skrift nr 26*. (SOU1999:80). Stockholm: Fakta Info Direkt.
- Sartori, G. (1997). *Comparative Constitutional Engineering: An Inquiry into Structures, Incentives and Outcomes*. London: Macmillan.
- Shugart, M. S. (2005). Semi-Presidential Systems: Dual Executive and Mixed Authority Patterns. *French Politics*, 3(3), 323–351.
- Shugart, M. S., & Carey, J. M. (1992). Presidents and Assemblies: Constitutional Design and Electoral Dynamics. New York: Cambridge University Press.
- Siaroff, A. (2003). Comparative presidencies: The inadequacy of the presidential, semi-presidential and parliamentary distinction. *European Journal of Political Research*, 42, 287–312.
- SOM-institutet (2024). *Svenska monarkitrender 1995–2023*. SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Åberg, J., & Denk, T. (2024). Introducing the Comparative Semi-Presidential Database (CSPD). *European Political Science*. Online first: DOI: 10.1057/s41304-024-00499-0